

Lietuvos paviljonas Londono parodoje 1968 m.

Karolina Jakaitė

Vilniaus dailės akademija, Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius

El. paštas: karolina.jakaite@gmail.com

Straipsnis parengtas atvejo studijos tyrimo pagrindu siekiant išsamiai pristatyti Lietuvos dalyvavimą Sovietų Sąjungos pramonės, prekybos ir kultūros pasiekimų parodoje Londone 1968 m., kaip vieną iš konceptualiausiai įgyvendintų Lietuvos eksporto projektų Vakaruose sovietiniais metais. Naudojant kompleksinius tyrimo metodus, pasitelkiant interviu su dailininkais ir parodos dalyviais, archyvinius šaltinius bei užsienio autorių įžvalgas analizuojami parodos pasirengimo darbai, paviljono struktūra ir sukurti meno kūriniai. Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama grafinio dizaino pavyzdžių ir reklaminių leidinių analizei išryškinant Lietuvos grafinio dizaino kalbos modernumą Šaltojo karo lenktynių kontekste.

RAKTAŽODŽIAI: pasaulinės parodos sovietmečiu, Šaltojo karo modernumo lenktynės, grafinis dizainas, Eksperimentinis meninio konstravimo biuras (EMBK), šveicarų grafinio dizaino mokykla, apropriacija ir postmodernizmas, Antanas Kazakauskas

Įvadas

Sovietų Sąjungos pramonės ir prekybos paroda Londone 1968 m. buvo vienas svarbiausių reprezentacinių renginių, surengtų Vakaruose Šaltojo karo metais, ir antroji Sovietų Sąjungos paroda, vykusį Londone¹. Tuo metu Sovietų Sąjunga siekė stiprinti prekybą su Vakarais, užmegzti ekonominius ryšius, tokiu būdu švelnino politines įtampas tarp Rytų ir Vakarų.

Pasaulinės parodos priversdavo dalyvaujančias valstybes balansuoti tarp slaptumo ir savireklamos, tiek sužadinant smalsumą ir kartu išsaugant netikėtumo momentus per atidarymo iškilmes, siekiant apsaugoti prekybines paslaptis ir technologines inovacijas. Jos taip pat buvo ekonominio ir pramoninio šnipinėjimo programų dalis, suteikianti galimybes pamatyti ir išmokti įvairių naujovių, taip pat susidaryti įspūdį apie kitų šalių ekonomikos ir kultūros politiką. Tai buvo idealios progos abipusei stebėsenai ir šnipinėjimui². Reikšminga šiuo aspektu buvo 1958 m. Briuselio pasaulinė paroda, kurioje išryškėjo sovietų pozicija Šaltojo karo lenktynių akivaizdoje: „Sovietų įvaizdžio formuotojai sukūrė Sovietų Sąjungos kaip modernios pasaulio jėgos įvaizdį, kurį ji ir toliau plėtojo bei skleidė tiek namuose, tiek užsienyje.“³

1968 m. Londono paroda lietuviams buvo pirmoji sovietiniais metais tokio lygio tarptautinė paroda Vakaruose, kurioje jie pristatė nacionalinį stendą su vieninga menine koncepcija. Iš ankstesnių pasaulinių ir tarptautinių parodų reiktų išskirti Lietuvos pasirodymą Leipcigo pavasarinėje mugėje 1966 m., kur lietuviai ir estai pirmą kartą

1 Pirmoji įvyko 1961 m.

2 Reid 2010: 28.

3 Ten pat: 3.

turėjo savo skyrius, taip pat Monrealio pasaulinę parodą „Expo-67“ Kanadoje, kurioje Lietuva pristatė atskirą kultūrinę programą. Iki tol dažniausiai dalyvaudavo tik tam tikri Lietuvos pramonės arba kultūros segmentai (pvz., būdavo pristatomos lietuviškos metalo apdirbimo staklės, originalaus nacionalinio kolorito žaislai, „Dailės“ kombinatų gaminiai, suvenyrai ir kt.), kurie būdavo eksponuojami sovietiniuose paviljonuose.

Tokių reprezentacinių parodų pirmavaizdžiu galima vadinti Lietuvių literatūros ir meno dekadą Maskvoje 1941 m., taip pat Lietuvos TSR paviljoną Visasąjunginėje Žemės ūkio parodoje 1953 m., kur buvo pristatomi Lietuvos pramonės ir kultūros objektai. Artimiausias modelis buvo 1959 m. Žemės ūkio parodos pagrindu įrengtas Lietuvos TSR paviljonas Liaudies ūkio pasiekimų parodoje Maskvoje. 1963 m. Liaudies ūkio pasiekimų paroda buvo pertvarkyta pagal gamybinį šakinį principą, respublikų, kraštų ir sričių eksponatai pradėti rodyti teminėse parodose ir šakiniuose paviljonuose.

Renkant medžiagą apie 1968 m. Londono parodą buvo analizuojami archyvuose naujai rasti dokumentai, taip pat grafinio dizaino, skirto eksporto tikslams, pavyzdžiai. Po beveik pusšimčio metų buvo atverstos su parodos organizavimu susijusios bylos, saugomos Lietuvos archyvuose⁴, pasitelkti prieinami privačių asmenų archyvai, surinkti Lietuvos ir Didžiosios Britanijos spaudoje pasirodę Londono parodos vertinimai ir informaciniai pranešimai; taip pat mokslinės stažuotės Londono Karališkojo menų koledžo Dizaino istorijos katedroje metu surinkta medžiaga⁵. Itin vertinga buvo interviu (su parodos organizatoriais, dailininkais ir dalyviais) gauta informacija, šaltiniai ir autentiški liudijimai. Tokiam tyrimui svarių impulsų suteikė pastarąjį dešimtmetį suintensyvėję sovietologijos ir socialistinio modernizmo tyrimai tiek Lietuvoje, tiek užsienyje: jiems skirti straipsniai, atskiros studijos, konferencijos ir tarptautinės parodos⁶, atveriančios naujus sudėtingos sovietinės praeities diskursus

4 Lietuvos TSR Liaudies ūkio pasiekimų parodos direkcijos fondas. *LCVA*. F. R-396. Ap. 1. B. 57, 58, 59, 63, 64; Ap. 4. B. 24; Lietuvos TSR vietinės pramonės ministerijos fondas. *LCVA*. F. R-771. Ap. 7. B. 320; LTSR dailės fondas. *LLMA*. F. 350. Ap. 1. B. 363.

5 Rengiant daktaro disertaciją Vilniaus dailės akademijoje vyko mokslinė stažuotė Londone (nuo 2011 m. sausio 1 d. iki vasario 28 d., gavus Lietuvos mokslo tarybos stipendiją), buvo dirbama specializuotuose archyvuose ir su kolekcijose saugoma 1968 m. parodos medžiaga: Nacionalinės meno bibliotekos (*National Art Library*), parodų centro *Earls Court (Earls Court Exhibition Centre)*, Rusų ir sovietologijos studijų bendruomenės bibliotekos (*Library of Society for Co-operation in Russian and Soviet Studies*). Stažuotės mokslinė vadovė Lietuvoje – Lolita Jablonskienė, Londone – Jane Pavitt, Davidas Crowley, jie abu tarptautinės parodos „Šaltojo karo metų modernizmas. Menas ir dizainas: 1945–1970“ (*Cold War Modern: Design 1945–1970*) kuratoriai ir knygos sudarytojai.

6 Tarptautinė paroda „Šaltojo karo metų modernizmas. Menas ir dizainas: 1945–1970“, 2008 m. surengta Viktorijos ir Alberto muziejuje Londone, 2009 m. buvo parodyta NDG Vilniuje; Giedrės Jankevičiūtės kuruota paroda „Po raudonąja žvaigžde: Lietuvos dailė 1940–1941 m.“, veikusi Kauno istorinėje prezidentūroje 2010–2011 m.; 2010 m. NDG surengta tarptautinė konferencija „Modernizacija. XX a. 7–8 deš. Baltijos šalių meno, architektūros ir dizaino kontekstai“; 2011 m. NDG atidarytos sovietinę kultūrą ir meną tyrinėjančios tarptautinės parodos: „Modernizacija. XX a. 7–8 dešimtmečių Baltijos šalių menas, dizainas ir architektūra“ ir „Mūsų metamorfiškoji ateitis. Dizainas, techninė estetika ir eksperimentinė architektūra Sovietų Sąjungoje 1960–1980 m.“; 2011 m. paroda Varšuvos nacionaliniame muziejuje „Mes norime būti modernūs. Lenkų dizainas 1955–1968 m. iš Varšuvos nacionalinio muziejaus kolekcijų“ ir kt.

ir atskleidžiančios tokių tyrimų aktualumą ir poreikį. Remtasi Lolitos Jablonskienės, Giedrės Jankevičiūtės, Eglės Jaškūnienės, Margaritos Matulytės, Marijos Drėmaitės, Vaido Petručio, Jūratės Tutlytės tyrimų⁷, kuriuose analizuojami vietiniai architektūros, dailės, grafikos ir dizaino procesai, siejant bei lyginant juos su Vakarų kultūros įtakomis ir pavyzdžiais, įžvalgomis. Įvedant platesnius politinius, istorinius bei kultūrologinius diskursus pasitelktos užsienio autorių studijos (norėčiau išskirti Susan Emily Reid, Davido Crowley, Jane Pavitt, György Péteri, Grego Castillo,

Victoro Buchli, Piotro Piotrowskio⁸), kuriose daug dėmesio skiriama chruščiovinio „atšilimo“ laikotarpiui ir jame pasireiškusiems modernėjimo procesams, sustiprėjusiais Šaltojo karo modernumo lenktynių fone.

1 pav. Sovietų Sąjungos prekybos ir pramonės paroda Londone *Earls Court* parodų centre. 1968. *Earls Court* parodų centro archyvo fotografija, Y-1968

Lietuviai *Earls Court*'e

Sovietų Sąjungos pramonės ir prekybos paroda buvo atidaryta 1968 m. rugpjūčio 6 d. ir vyko tris savaites (iki rugpjūčio 24 d.) viename didžiausių Londono parodų centrų *Earls Court*, įsikūrusiame Kensingtono rajone ir veikiančiame nuo 1937 m.⁹ (1 pav.). Parodoje buvo demonstruojama apie 8 000 eksponatų, pristatančių visų 15 sovietinių respublikų mokslo, pramonės, technikos, meno ir kultūros pasiekimus. Lietuva, Latvija ir Estija šioje parodoje turėjo atskirus stendus, kuriems buvo skiriamas ypatingas dėmesys, jos pristatomos kaip *Pabaltijo* respublikų segmentas (2 pav.).

Londono parodą, kaip ir daugumą eksportinių bei vietinių parodų, organizavo Lietuvos TSR Liaudies ūkio

2 pav. Lietuvė, latvė ir estė tautiniais rūbais Sovietų Sąjungos prekybos ir pramonės parodoje Londone. 1968. Asmeninis A. Naujokienės archyvas

⁷ Jablonskienė 2010: 1; Jankevičiūtė 2011: 34–148; Jaškūnienė 2008: 156–171; Jaškūnienė 2010; Matulytė 2011; Tutlytė 2007: 139–160; Drėmaitė, Petruolis, Tutlytė 2012.

⁸ *Cold War Modern: Design 1945–1970* 2008; *Pleasures in Socialism: Leisure and Luxury in the Eastern Bloc* 2010; *Imagining the West in Eastern Europe and the Soviet Union* 2010; Buchli 1999; György 2004: 113–123; Reid 2006: 227–268; Reid 2010; Castillo 2010; Piotrowski 2009, 2011.

⁹ 2013 m. liepos 3 d. Londono mero B. Johnsonso sprendimu buvo patvirtintas šio rajono plėtros planas, kuriame numatoma nugriauti *Earls Court* parodų centro pastatus.

pasiekimų parodos direkcija¹⁰, koordinavusi visus organizacinius parodos rengimo veiksmus tarp Maskvos ir vietos institucijų. Per ją buvo derinama parodos koncepcija, teminiai planai, visi užsakymai, organizuojamos eksponatų ir leidinių atrankos, peržiūros, tvirtinami sąrašai, komandiruojami dalyviai ir pan. Tiek rengiantis konkrečiai šiai Londono parodai, tiek kitoms užsienio, sąjunginėms ar atskirų pramonės šakų – suvenyrų, maisto, lengvosios pramonės, buities kultūros – parodomis, Parodos direkcija aktyviai bendradarbiavo su Eksperimentiniu meninio konstravimo biuru (EMBK)¹¹, Dailės fondu, atskirais susivienijimais ir gamyklomis. Buvo siekiama parodyti geriausius, aukščiausios kokybės gaminius, reprezentuoti Lietuvos Respubliką ar visą Sąjungą. Daugeliu atvejų, jos nebuvo orientuotos į autorinių darbų pristatymus, tačiau meninis gaminių apipavidalinimas, produkciją pristatantys reklaminiai leidiniai tokiose parodose turėjo svarbią reikšmę. Tai atskleidžia Parodos direkcijos ir EMKB susirašinėjimo dokumentai: siunčiamuose raštuose nurodomi ne tik gaminių pavadinimai, bet taip pat dailininkų vardai ir pavardės¹². Rengiantis reikšmingesniems pristatymams Vakaruose, Parodos direkcija užsakinėjo ir autorinius meno kūrinius, emblemas, specialius įpakavimo, atributikos ir ekspozicijų projektus.

Pasiruošimo eiga, darbai ir mastai atskleidžia Londono parodos reikšmingumą ir svarbą. Pirmasis įsakymas apie Londono parodą datuojamas 1967 m. gruodžio 29 d.¹³ Realūs darbai prasidėjo sausio pradžioje ir labai intensyviai vyko beveik pusmetį. Visi eksponatai turėjo būti iš anksto (maždaug prieš du mėnesius iki parodos pradžios) persiųsti į Leningradą, o iš ten laivais keliavo į Londoną.

Specialiai šiai parodai buvo užsakyti ambicingi meno kūriniai, filmuojami nauji reklaminiai ir dokumentiniai filmai, leidžiami reprezentaciniai katalogai ir reklaminiai leidiniai, suprojektuotas gidų ir paviljono darbuotojų aprangos dizainas, pagaminti ženkleliai, vizitinės kortelės, standų dizainas ir užrašai. Parodos reikšmę, o kartu ir beveik neribotą laisvę atspindi jos pasiruošimui išleistos didelės pinigų sumos: pagal pateiktą paraišką Londono parodai buvo skirta 33 000 rublių, kai realios išlaidos, netgi pagal negalutinius (1968 m. birželio 28 d.) duomenis, išaugo daugiau nei 5 kartus – iki 171 000 rublių¹⁴.

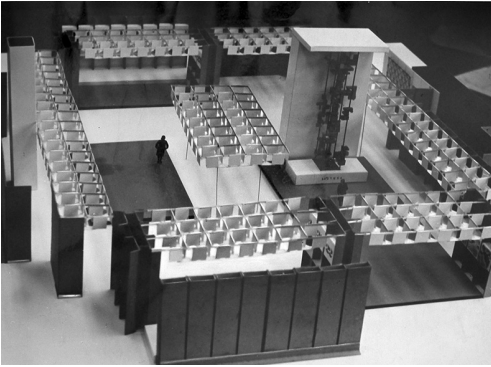
¹⁰ Ši institucija buvo įkurta 1960 m., reorganizavus nuo 1958 m. Kaune veikusią LTSR Žemės ūkio parodą. Nuo 1961 m. birželio mėn. Lietuvos TSR Liaudies ūkio pasiekimų paroda buvo perkelta į Vilnių, išsiplėtė ir parodos funkcijos. Pagrindinis Lietuvos TSR Respublikinės Liaudies ūkio parodos direkcijos uždavinys buvo aktyviai propaguoti naujausius pramonės, žemės ūkio, mokslo ir technikos, kultūros pasiekimus, supažindinti su naujais gamybos metodais; rengti parodas ir apžiūras, dalyvauti tarptautinėse parodose. Lietuvos TSR Liaudies ūkio pasiekimų parodos direkcijos istorinė pažyma. *LCVA*. F. R-396. Ap. 1. P. 2.

¹¹ 1964 m. Vilniuje buvo įsteigtas „Eksperimentinis taros ir įpakavimo konstravimo biuras“ (dažniau vartojamas vėlesnis jo pavadinimas „Eksperimentinis meninio konstravimo biuras“ ir trumpinys – EMKB), tapęs viena svarbiausių grafinio dizaino kūrybos, gamybos ir sklaidos institucijų Lietuvoje sovietiniais metais. Jakaitė 2012: 67–76.

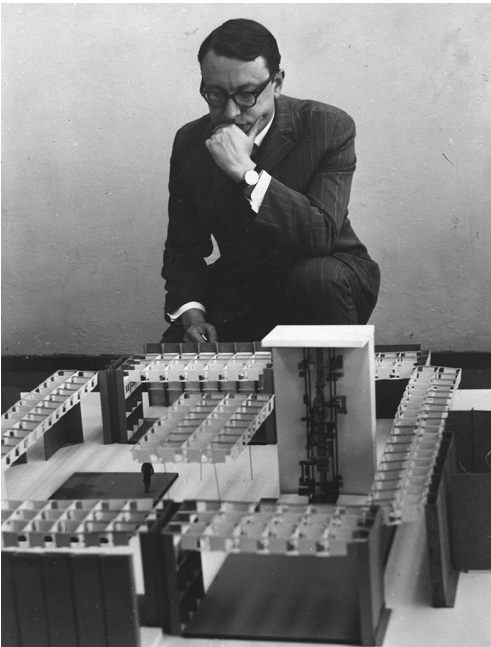
¹² Pavyzdžiui, sąrašas eksponatų – EMKB dailininkų-konstruktorių darbų, vežtinų į Leningrado lietuvių buities kultūros parodą. *LCVA*. F. R-771. Ap. 7. B. 320. L. 39–41.

¹³ Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1967 m. gruodžio 29 d. potvarkis Nr. 1345-p. *LCVA*. F. 771. Ap. 7. B. 320. L. 10.

¹⁴ 1968 m. birželio 28 d. Lietuvos TSR Finansų ministerijos raštas Liaudies ūkio pasiekimų parodos direkcijai. *LCVA*. F. 396. Ap. 1. B. 64. L. 66.

3 pav. Lietuvos paviljono Sovietų Sąjungos prekybos ir pramonės parodoje Londone maketas (arch. T. Baginskas). 1968. Asmeninis T. Baginsko archyvas

4 pav. Architektas Tadas Baginskas prie Lietuvos paviljono maketo. 1968. Asmeninis T. Baginsko archyvas

Lietuvos paviljono (3 pav.) koncepciją, maketą, stendų ir leidinių dizainą kūrė jaunų architektų ir dailininkų komanda, kuriai vadovavo architektas Tadas Baginskas (4 pav.). Ekspozicija buvo planuota 600 kv. metrų, parodos stendus ir eksponatus funkcionaliai suskaidant į dešimt pagrindinių skyrių: ausinės, vitražas, skaidrės, staklės, lengvoji pramonė ir suvenyrai, lietuviški baldai (5 pav.) ir šviestuvai, tikslųjų staklių pavyzdžiai ir kiti įrenginiai, maisto įmonių produkcija, gintaras ir lietuviškų knygų kolekcija. Nuvykę į Londoną, lietuviai gavo tik 450 kv. metrų¹⁵ ekspozicinio ploto, teko daryti esminius pakeitimus, mažinti objektų skaičių, jų vietą ir išdėstymo tvarką. Vienas iš ekspozicijos akcentų buvo lietuviškais patiekalais padengtas tradicinis šventinis stalas¹⁶. Parodos metu vyko lietuviškų maisto ir gėrimų degustacijos, lietuviškų madų demonstravimas, buvo rodomi lietuviškų dokumentinių filmų ištraukos, rengiami Vytauto Žalakevičiaus filmo „Niekas nenorėjo mirti“ seansai, buvo galima pasiklausyti lietuvių kompozitorių muzikos įrašų pavyzdžių, vyko ir atskiros perklausos bei koncertai, kuriuos rengė į Londoną nuvykęs „Lietuvos“ ansamblis.

Londono parodoje Lietuvos paviljonas išsiskyrė modernumu ir nacionalumo raiška – pradedant pačia paviljono kūrimo koncepcija, jos realizavimu, vertinimais ir

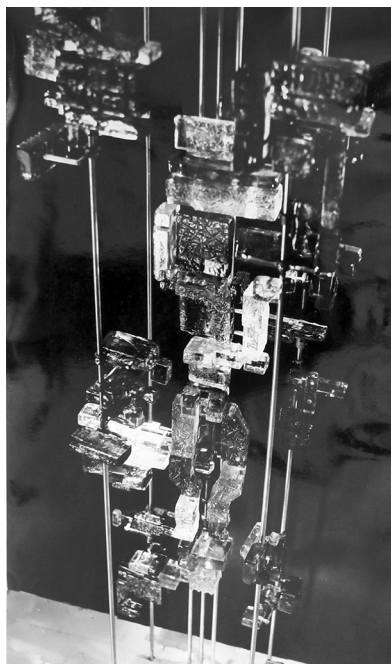
grafiniu apipavidalinimu. Tadas Baginskas, pats vykęs eksponuoti ir pristatyti parodos objektų į Londoną 1968 m., praėjus keturiems dešimtmečiams, prisimena: „Mes visuomet lygiavomės į Vakarų – domėjomės skandinavų, italų, japonų dizainu.

¹⁵ 1968 m. spalio 1 d. Lietuvos TSR Liaudies ūkio pasiekimų parodos direkcijos ataskaita Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininko pirmajam pavaduotojui apie Lietuvos TSR skyriaus darbą TSRS prekybos ir pramonės parodoje Londone. *LCVA*. F. 396. Ap. 1. B. 57. L. 24–25.

¹⁶ Interviu su Tadu Baginsku, Vilnius, 2010 12 06. *Asmeninis K. Jakaitės archyvas*.

5 pav. Lietuviškų baldų kolekcija Londono parodoje. 1968. LVCA. F. R-925 archyvo fotografija

6 pav. Algimantas Stoškus. Kinetinis vitražas *Vilnius – Lietuvos sostinė*. 1968. LVCA. F. R-925 archyvo fotografija

Okupantų nelaikėme autoritetu. Maloniausia, kad Londono parodoje tai pastebėjo visi. Ekspozicija puikiai integravosi.¹⁷

Centrinio Lietuvos paviljono akcentu tapo Algimanto Stoškaus sukurtas didžiuliu matmenų 6 metrų aukščio besisukantis vitražas „Vilnius – Lietuvos sostinė“ (6 pav.). Tai kinetinė skulptūra, sumontuota iš atskirų spalvoto stiklo blokų, kurių kiekvienas buvo nulietas atskirai, o mažiausias luitas svėrė 100 kg. Stiklo blokai pritvirtinti tam tikru atstumu ir įvairiais kampais prie vertikalių plieno strypų, o kolonas suko galingas elektros variklis. Kūrinio koncepcijoje ir aprašymuose nestinga patriotiškų, didingos istorinės praeities ir nacionalumo deklaracijų: *Aukšta, liekna lietuaitė, pasirėdžiusi tautiniais rūbais, laiko iškėlusį Gedimino pilį. Ją iš keturių pusių apsupę garsieji Vilniaus statiniai – katedra, varpinė, Šv. Onos bažnyčia, Aušros vartai. Prožektorių ugnys tai vieną, tai kitą jų apšviečia. Įspūdis tartum keliauji senuoju Vilniumi ir gėriesi jo žaviąją architektūrą*¹⁸.

Vitražas buvo įgarsintas avangardine elektroakustine Felikso Bajoro sukurta muzika. Tuo metu jaunam 28 metų kompozitoriui šis kūrinys tapo postūmiu modernios muzikos link: „Kai gavau užsakymą sukurti muziką besisukančiam stiklo vitražui, mano arsenale tebuvo I simfonija. Jokios modernios partitūros nebuvau matęs. Buvau priverstas ieškoti naujų priemonių. Tai stumtelėjo mane modernizmo pusėn.“¹⁹

17 Juospaitytė; Baginskas 2007: 34.

18 Strikas 1968.

19 Bajoras, F. *Viskas yra muzika*. Sud. G. Daunoravičienė. Vilnius: Artseria, 2002: 36.

Kūrinio gigantiškumas, formos ir muzikos modernumas buvo pastebėti Londone: „Estai turi puikią maisto ir odos dirbinių ekspoziciją, Latvija sudaro estams harmoniją, bet Lietuvos paroda išsiskiria savo modernišku su milžinišku Stoškaus vitražu, lengvai besisukančiu pagal kompiuterio stiliaus muziką.“²⁰

Būtent šiam įspūdingam objektui aptarti ir Stoškaus asmenybei pristatyti buvo skirtas trumpas, tačiau skambiai pavadintas tekstas „Lietuvis *Earls Court'e*“ (*A Lithuanian at Earls Court*), išspausdintas D. Britanijos dienraštyje *The Times* 1968 m. rugpjūčio 16 d.: „Jis yra lietuvis. Ir jo gimtoji kalba yra lietuvių. <...> Stoškui 43 metai ir jis dabar yra savo karjeros viršūnėje. Jis vadovauja Vitražo katedrai Vilniaus dailės institute ir yra turbūt žymiausias Sovietų Sąjungos vitražistas.“²¹

Londono parodos katalogo tipografija ir citatos

Londono parodai buvo parengti ir išleisti keli Lietuvą reprezentuojantys leidiniai. Tuometinėje Lietuvos spaudoje buvo reklamuojamas ir archyvuose dokumentuose dažniau minimas leidinys pavadinimu *Lithuania*²², išleistas 25 000 tiražu, kurio viršelyje įkomponuota tautiniu kostiumu apsirengusios lietuvaite su kanklėmis fotografija. Šio leidinio meninė koncepcija ir maketas pasižymėjo tipiškais reprezentaciniams informaciniams leidiniams būdingais sprendimais: pateikiama daug faktologinės informacinio pobūdžio tekstinės medžiagos, ją iliustruojant dokumentinėmis nuotraukomis, atspindinčiomis „kylančią socialistinio gyvenimo kokybę“, taip pat pabrėžiant oficialiojo nacionalinio diskurso elementus – dainų švenčių nuotraukas, gintarą, liaudies meno pavyzdžius.

Grafinio dizaino modernumo prasme svarbesnis beveik niekur nepaminėtas katalogas *Lithuania. London, 68*²³, išleistas taip pat anglų kalba. Išskirtinį leidinio dizainą pirmą kartą įvertino dailėtyrininkė Jaškūnienė 2008 m. publikacijoje, priskirdama jo grafinį sprendimą „naujosios tipografijos“ tradicijai: „Itin drąsiu poligrafiniu dizainu ir modernia informacijos pateikimo forma išsiskiria specialiai parodai išleistas šešiasdešimties puslapių katalogas.“²⁴ Kaip vieną ryškiausių Vakarams skirto dizaino pavyzdžių Jaškūnienė jį aptarė ir savo disertacijoje²⁵, tačiau šio leidinio autorius liko neįvardintas.

Atlikus lyginamąjį vizualių pavyzdžių tyrimą bei pasitelkus interviu²⁶ gautą informaciją, buvo patvirtinta jo autorystė. Londono parodos katalogo dizainą sukūrė

20 1968 m. spalio 1 d. Lietuvos TSR Liaudies ūkio pasiekimų parodos direkcijos ataskaita. *LCVA*. F. 396. Ap. 1. B. 57. L. 22.

21 *A Lithuanian at Earls Court* 1968: 6.

22 *Lithuania* 1968.

23 *Lithuania. London, 68* 1968.

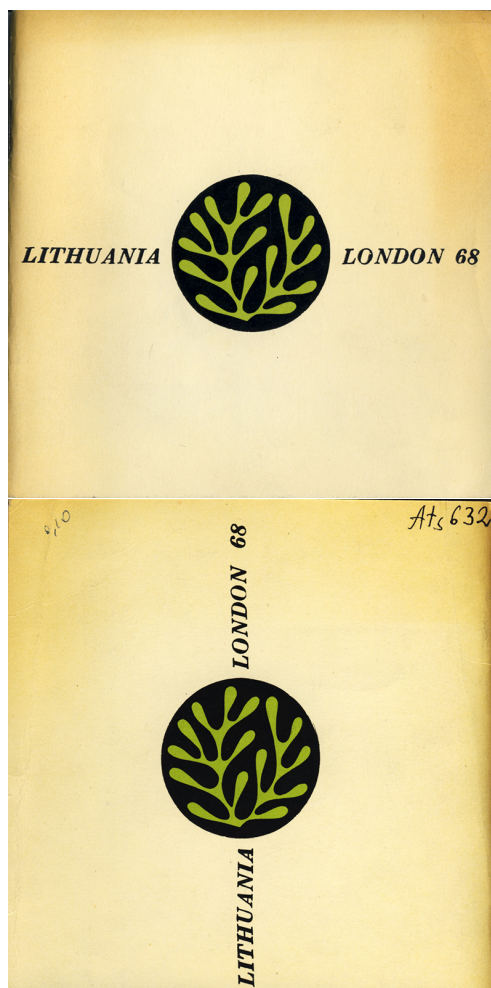
24 Jaškūnienė 2008: 165.

25 Jaškūnienė 2011: 113–114.

26 Interviu su Antanu Kazakausku, Vilnius, 2013 09 04. *Asmeninis K. Jakaitės archyvas*.

dailininkas Antanas Kazakauskas (g. 1937), VDI Grafikos katedroje studijas baigęs 1962 m., pirmasis apgynęs pramoninės taikomosios grafikos žanro diplominį darbą²⁷. Dailininkas dar studijuodamas bendradarbiavo su „Vagos“ leidykla, apipavidalino nuo 1965 m. leistų serijų „Drausiųjų keliai“ ir „Noriu žinoti“, taip pat kitas užsienio bei lietuvių autorių knygas. Jau pirmieji Kazakausko darbai – knygų viršeliai, iliustracijos ir plakatai – išsiskyrė raiškiau vaizdingumu²⁸ ir žaismingu stiliumi, kuriame derėjo įvairių šriftų, atskirų žodžių junginiai, spalviniai plotai, pieštų detalių, nuotraukų ir koliažinių iškarpų akcentai. Stilistika, tipografijos kalba ir nuotaikomis jie artimi lenkų grafinio dizaino ir plakato mokyklai, galima ieškoti paralelių su čekų kino filmų, knygų viršelių ir reklamų dizainu. Londono kataloge iš karto atpažįstamas tas pats komponavimo braižas: asimetrinėse koliažinėse kompozicijose įstrižai „išmėtom“ teksto ir iliustracijų blokai, fotografijų iškarpos ir grafiniai elementai – pasvirę rodyklės, strėlės, taškeliai, saulutės.

Londono parodos katalogui pasirinkta idealiai tinkanti, iš kitų leidinių išsiskirianti, kvadrato forma (14 × 14 cm). Viršelio centre įkomponuotas dailininkės Vaidilutės Grušeckaitės specialiai šiai parodai sukurta apskritimo formos logotipas, vaizduojantis stilizuotą rūtos šakelę, ir pavadinimas – *LITHUANIA LONDON 68*. Tokia pati kompozicija atsikartoja ir galiniame katalogo viršelyje, tik užrašas įkomponuotas vertikalioje ašyje (7 pav.). Viršelio ir logotipo vizualinis kodas – minimalizmas ir geometrija – tipiškas Šveicarų grafinio dizaino mokyklos sprendimams²⁹, įkvėptiems konstruktyvizmo ir abstrakčiosios tapybos, arba,

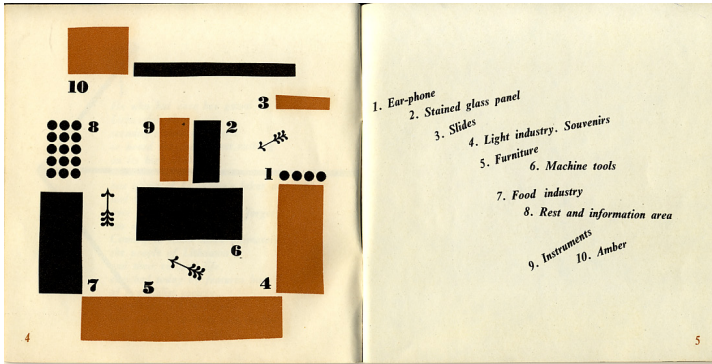

7 pav. Antanas Kazakauskas. Katalogo *Lithuania. London, 68* viršeliai. Logotipo autorė – dailininkė Vaidilutė Grušeckaitė

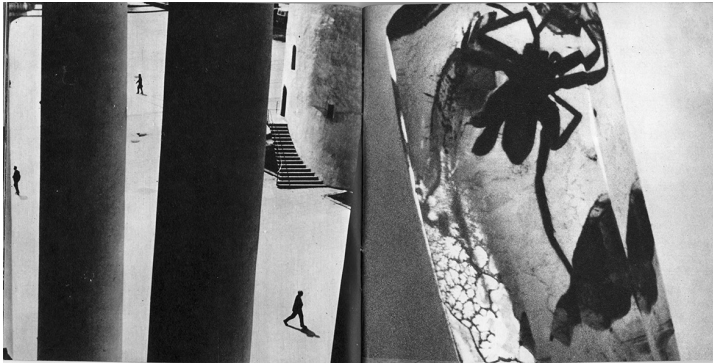
²⁷ Jo sukurtų baigiamųjų kūrinių sąrašė: reklaminis plakatų „Gerk lietuvišką alų“, 5 etiketės cigaretėms, 7 etiketės degtukams, 2 įpakavimai saldainiams, meniu, etiketės „Palangos degtinė“ ir „Benediktinas“ (darbo vadovas prof. Vytautas Jurkūnas (1910–1993). Jakaitė 2012: 63.

²⁸ Аугайтис; Каждайлис 1969: 41.

²⁹ Galima prisiminti Jano Tschicholdo 1937 m. konstruktyvistų parodos plakatą, Fridolin Müller, *National Shooting Fair* plakatą (1963) ir kt.

8 pav. Antanas Kazakauskas. Katalogo *Lithuania. London, 68* 4–5 p. perteikta Lietuvos paviljono schema, sudaryta iš 10-ies ekspozicinių segmentų

9 pav. Maušos Fligelio ir Romualdo Rakausko fotografijos, katalogo *Lithuania. London, 68* 24–25 p. grafinis vaizdas

kitaip sakant, kvadratas ir apskritimas, kurie pagal Kazimirą Malevičių ir jį citavusį Janą Tschicholdą³⁰ yra fundamentalios suprematizmo formos.

Londono parodos katalogas sukurtas perteikiant visą Lietuvos paviljono koncepciją ir struktūrą, pagrindinius jos ekspozicinius akcentus, pristatomus pramonės gaminius ir meno kūrinius. Kiekvieno katalogo atvarto (jų – 30) tipografinis sprendimas vis kitoks. Visus juos vienija įstrižos kompozicijos ir iš puslapio į puslapį keliaujantys jungiamieji geometriniai motyvai – kvadratai, stačiakampiai, trikampiai, apskritimai ir „kazakauskiški“ ženklai: rodyklės, strėlės, gėlytės ir taškai. Leidinyje dominuoja trijų spalvų – rusvos, juodos, mėlynos – deriniai. Keliuose vietose kaip spalvinis akcentas įvedama šviesiai žalia spalva, atkartojanti rūtos motyvą viršelyje.

Iliustracijas ir nuotraukas palydintys tekstai komponuojami įvairiausiomis kryptimis: įstrižai, pasvirai, ratu, cilutes lygiuojant į dešinę, kitur – į kairę (9, 11 pav.). Dinamišką tipografiją sukuria ir skirtingų spalvų – baltos, juodos, rusvos, mėlynos – fonų kaita. Visas leidinio maketas be galo gyvas ir ritmiškas: atvartai prabėga tarsi kino titrai (savo stiliumi labai primenantys Saulo Basso sprendimus) ar animacinių filmų³¹ kadrai. Dailininkas išnaudoja ritmą, kaip vieną svarbiausių tipografinės

30 Hollis 2006: 37.

31 Pavyzdžiui, 1968 m. režisieriaus Fiodoro Chitruko sukurto animacinio filmo suaugusiems *Film, Film, Film* vizualinius sprendimus (studija *Sojuzmultfilm*).

meninės raiškos būdų, iš atskirų kompozicinių elementų, jų derinių ir pasikartojimų sukurdamas vientisą erdvę. Tokiu būdu Kazakauskas, atrodo, tiesiog idealiai atliepia Tschicholdo išdėstytus „Naujosios tipografijos“ pamokymus: sukurti „harmoniją iš kontrastuojančių tipografinių ir fotografinių elementų, naudodamas ryškumą, erdvę ir kryptį“³².

Viename iš pirmųjų katalogo atvartų (8 pav.) panaudojant įvairaus dydžio ir formų stačiakampius, taškus ir strėles, sekant suprematistiniu stiliumi perteikta Lietuvos paviljono schema, sudaryta iš 10 ekspozicinių segmentų. Tokią kompoziciją galima palyginti su El Lissitzkio 1922 m. garsiąja knyga-žaidimu *Pasakojimas apie du kvadratus*, kurioje panaudotus tipografinius sprendimus kaip pavyzdžius pateikė Tschicholdas 1925 m. knygoje *Elementare Typographie*³³. Būtent jie įkvėpė ne vieną „šveicariškosios mokyklos“ grafinio dizaino meistrą. Konstruktyvizmo įtaka jaučiama ir trečiajame katalogo atvarte, kuriame įtaigiai vizualizuotas iš trimito sklindantis garso srautas, siunčiantis pranešimą apie naujas Lietuvos įmones ir gamyklas. Įstrižoje, du puslapius jungiančioje kompozicijoje atpažįstame EMKB dailininkų (Kęstučio Ramono, Kęstučio Šveikausko, Raisos Šmuriginaitės, Rasos Dočkutės, Juozo Gelgudos, Laimutės Ramonienės, Monikos Urmanavičiūtės, Astridos Žilinskaitės) XX a. 7 deš. sukurtus modernius lietuviškus prekių ženklus. Naujoms įmonėms ir gamykloms pristatyti pasirinktas neįprastas, bet labai įtaigus sprendimas, imituojantis vakarietiškas įvaizdžio ir reklamos kūrimo tradicijas, o ne dokumentinės fabrikų ir jų pastatų fotografijos ar įmonės teritorijų vaizdai, kaip buvo įprasta to meto reprezentacinio pobūdžio leidiniuose.

Kituose katalogo puslapiuose pasakojimai konstruojami pasitelkiant koliažines detales, fotografijas, jų kompozicijas, įjungiant reklaminiams leidiniams būdingus grafinius ženklus (rodykles, nuorodas, taškinius žymėjimus ir kt.) bei specialius šaukinius, kaip, pavyzdžiui, kviečiančius nepraleisti lietuviškų madų šou arba paragauti Lietuvos maisto pramonės gaminių (11 pav.).

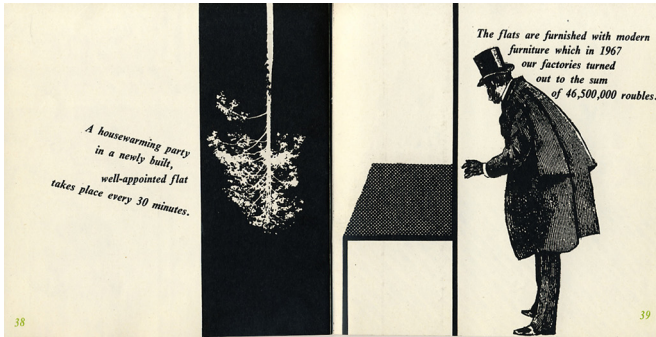
Londono parodos katalogas išsiskiria ir konceptualia bei tokio pobūdžio leidiniams nevisai būdinga fotografijų atranka bei jų komponavimo stiliumi – dokumentinės nuotraukos derinamos su meninėmis, „iškirpti“ kadrai – su grafinais elementais: *Lietuvos TSR ekspozicijos įrengimui TSRS prekybinėje-pramoninėje parodoje Anglijoje 1968 metais būtina rodyti tik labai aukštos kokybės ir aukšto meninio lygio foto nuotraukas. Tai įmanoma padaryti pasamdžius meninės fotografijos meistrus, o taip pat atrinkus jau kitų fotografų turimas foto nuotraukas*³⁴.

Panaudotos Maušos Fligelio, Zino Kazėno, Romualdo Rakausko, Antano Sutkaus, Leono Teiberio ir Juliaus Vaicekausko fotografijos (9 pav.) atspindi etapinius

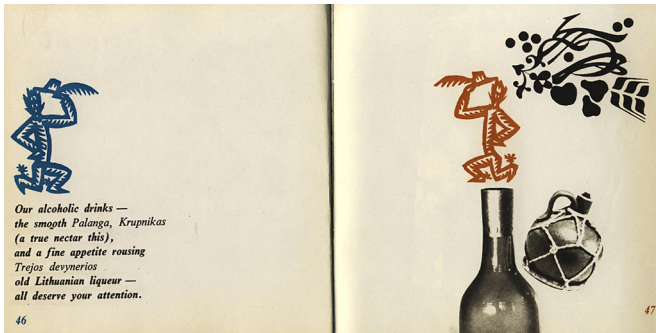
32 Tschichold 2012: 309.

33 Jie taip pat buvo reprodukuoti žurnalo *Neue Grafik* numeriuose 6 deš. pab.

34 1968 m. vasario 14 d. Lietuvos TSR Liaudies ūkio pasiekimų parodos direktijos raštas Lietuvos TSR Ministrų tarybos Valstybinės plano komisijos pirmininkui. *LCVA*. F. 396. Ap. 1. B. 58. L. 314.

10 pav. Antanas Kazakauskas. Katalogo *Lithuania. London*, 68 39 p., kuriame pasakojama apie naujai pastatytus sovietinius butus, apstatytus moderniais baldais. Dailininkas citavo pats save: jis įkomponavo džentelmeno figūrą iš Augustino Griciaus knygai *Vyrai, nesijuokit* sukurtų iliustracijų

11 pav. Grafiko Rimtauto Gibavičiaus ornamentišku dantytu štrichu išraižytus velniukus iš lietuvių liaudies pasakų rinktinės *Nė velnio nebijau* A. Kazakauskas pritaikė lietuviškų alkoholio gėrimų – trauktinių „Palanga“, „Krupnikas“ ir „Trejos devynerios“ – reklamai (46–47 p. grafinis vaizdas)

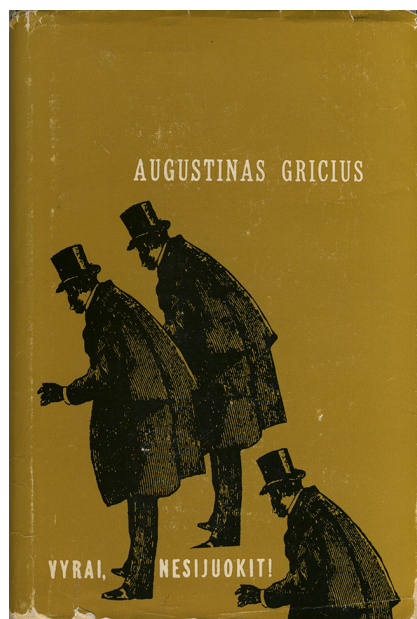
modernėjančios Lietuvos (naująjį Žirmūnų gyvenamąjį rajoną), lietuviško peizažo (Stelmužės ažuola, Kuršių nerijos kopas) ir nacionalinio diskurso įvaizdžius (dainų ir šokių šventės akimirkos, gintaras, gandas, liaudies meno pavyzdžiai; kultūros paminklai – Vilniaus senamiesčio fragmentai, Šv. Kotrynos bažnyčios bokštai, Trakų pilis, katedra ir kt.). Kataloge taip pat įterpti ir abstraktūs fotografiniai vaizdai, o jau minėtos fotografijos komponuojamos jas kadruojant, išdidinant, atkartojant, jungiant su grafika tarsi džiazu ritmu, ieškant sąskambių ir dermių atskiruose kadruose. Tai iš esmės skiriasi nuo reprezentacinio pobūdžio leidiniams būdingų schemų. Leidinyje panaudoti kai kurie teksto ir vizualių kodų deriniai bei sugretinimai (apversti kadrai, pasikartojimai) sukelia dviprasmiškas interpretacijas, kuriose galima įžvelgti grotesko, netgi ironijos (sistemos atžvilgiu) atspalvių. Reikia pastebėti, jog tuo metu visi parodos leidiniai, užrašai ir tekstai, fotografijų ir muzikinių kūrinių turinys turėjo būti suderinti su Glavlitu³⁵, sąrašai patvirtinti įvairiausio lygio komisijų.

Bene didžiausia inovacija ir atradimas analizuojant buvo tai, kad Kazakauskas, kurdamas Londono katalogą, panaudojo kitų lietuvių dailininkų kūrinių,

35 1968 m. vasario 28 d. Lietuvos TSR Liaudies ūkio pasiekimų parodos direkcijos raštas Lietuvos TSR „Glavlito“ viršininkui apie peržiūrai pateikiamus tekstus, kurie bus eksponuojami Lietuvos TSR ekspozicijoje TSRS pramoninėje-prekybinėje parodoje Londone 1968 m. *LCVA*. F. R-396. Ap. 1. B. 58. L. 195; 1968 m. balandžio 11 d. Lietuvos TSR Liaudies ūkio pasiekimų parodos direkcijos raštas Lietuvos TSR „Glavlito“ viršininkui apie peržiūrai siunčiamą bukletu anglų kalba tekstą, ruošiamo TSRS prekybos-pramonės parodos Londone Lietuvos TSR skyriui. *LCVA*. F. R-396. Ap. 1. B. 59. L. 231.

reprezentuojančių Lietuvos grafikos tradicijas, citatas. Reikia pastebėti, jog jau ir ankstesniuose savo kūriniuose dailininkas naudodavo kolegų darbų citatas, pavyzdžiui, 1963 m. reklaminiam plakate „Pirkite Visasąjunginės dailės loterijos bilietus“ jis įkomponavo vieną naujausių to meto Rimtauto Gibavičiaus grafikos darbų – linoraižinį „Karpatai“³⁶. Londono parodos kataloge Kazakauskas, atrodo, tiesiog mėgavosi citatomis. Kaip žaismingai jis įterpė dailininkės Domicelės Tarabildienės XX a. 5 deš. pab. sukurtus personažus – pelytę ir šaulį – iš Jadvygos Čiurlionytės lietuvių liaudies dainų rinkinio vaikams, iliustruodamas ikimokyklinio ugdymo sistemos privalumus. Puslapiuose, kuriuose pristatomi Lietuvos meno laimėjimai, įkomponavo 1963 m. Algirdo Steponavičiaus iliustracijas iš Kazio Borutos knygos „Jurgio Paketurio klajonės“. Paskutiniuose leidinio puslapiuose įkomponuota citata iš 1956 m. Vytauto Jurkūno (Kazakausko profesorius ir baigiamojo darbo vadovo) iliustracijų Kristijono Donelaičio „Metams“, už kurias ši knyga 1959 m. tarptautinėje knygų parodoje Leipcige buvo apdovanota sidabro medaliu. Tarabildienės iliustracijos tiek forma, tiek vidine charakteristika labai liaudiškos, dailininkė jas kurdama rėmėsi liaudies raizžiniais, o kartais, kaip yra pastebėjusi Ingrida Korsakaitė, netgi tiesiogiai juos citavusi³⁷. Tad Kazakausko sukurtame kataloge – tai jau būtų dvigubo citavimo pavyzdys. Autorius citavo ir pats save: pavyzdžiui, 39 psl. (10 pav.), kur pasakojama apie naujai pastatytus sovietinius butus, apstatytus moderniais baldais, jis panaudojo džentelmeno figūrą iš Augustino Griciaus knygai „Vyrai, nesijuokit“ sukurtų iliustracijų (12 pav.).

Kitų kūrinių citavimas ir apropriacija, eksperimentavimas su praeities autoriais ir stiliais, grafinio dizaino istorijoje ženklina postmodernizmo pradžia³⁸. Postmodernizmo tyrinėtojai Jane Pavitt ir Glennas Adamsonas vieną pirmųjų postmodernistinių gestų grafiniame dizaine įvardija japonų dizainerį Tadanori Yokoo (g. 1931), kuris 1968 m. perkūrė savo ankstesnį 1965 m. sukurtą plakatą, jame apjungdamas kelių savo kūrinių bei kitų dailininkų citatas³⁹. Nors postmodernizmo raišką grafiniame

12 pav. Antanas Kazakauskas. Augustino Griciaus knygos *Vyrai, nesijuokit* viršelis. 1969

36 *Lietuvių grafika 1960–1961–1962*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962.

37 Korsakaitė 1970: 96.

38 *Postmodernism: Style and Subversion, 1970–1990* 2011: 62.

39 Yokoo Tadanori, “A La Miason De M. Civecawa” for Garumella Company, 1965, 72.8 × 103 cm; Yokoo Tadanori, “The Great Mirror of the Dance as an Immolative Sacrifice” for Garumella Company, 1968, 72.8 × 103 cm.

dizaine išsamiai studijavę autoriai pabrėžia, jog tikslios postmodernizmo pradžios ar konkrečios ribos neįmanoma nustatyti, palyginus šiuos konkrečius pavyzdžius, galima konstatuoti, jog abiem atvejais tai buvo slinktytys link postmodernizmo: tiek Kazakausko ir Yokoo kūrinų sukūrimo metai, tiek panaudoti metodai sutampa.

Vieningas reklaminių leidinių apipavidalinimas

Į Londoną buvo siunčiama įvairių Lietuvos įmonių produkcija, atrinkti ir patvirtinti geriausių gaminių pavyzdžiai. Žiūrint į parodą siunčiamų prekių pavadinimų sąrašus matyti, jog tai buvo išskirtiniai, dažnai vienetiniai arba tik eksportui skirti gaminiai ir modeliai. Jų pavadinimai, apipavidalinimas ir aprašymai – tai Šaltojo karo modernumo lenktynių paskatintų iššūkių: „Mūsų gaminiai turi būti geriausi pasaulyje“, „Siekiamo, kad tarybinių įmonių produkcija prilygtų geriausiems pasauliniams pavyzdžiams“ – puikiausios iliustracijos. Būtent prabangos prekės tapo socialistinės gerovės, pažadų pasivyti ir aplenksti Vakarus bei komunistinės utopijos galimais įrodymais⁴⁰, kuriuos ypač siekta demonstruoti rengiant parodas Vakaruose. Pavyzdžiui, jog Kazio Giedrio vardo kailių įmonių susivienijimas Londone eksponavo moteriškus paltus, pasiūtus iš specialiai išdirbto avikailio, imituojančio žirafos, leopardo, jaguaro ir kitų brangių žvėrių kailius, o Juozo Vito vardo kailių pramonės įmonių susivienijimas – audinės ir dažytus triušio kailius⁴¹.

Kiekvienai grupei gaminių buvo sukurti ir išleisti specialūs reklaminiai leidiniai⁴². Pradžioje planuota išleisti 22 reklaminius leidinius, tačiau, remiantis parodos pasiruošimo darbų eiga, galima spręsti, jog buvo išleista 15 leidinių⁴³. Juos užsakant ir kuriant siekta „vieningo apipavidalinimo“⁴⁴. Lietuvos grafinio dizaino istorijoje – tai unikali serija, atspindinti eksportui skirtų reklaminių leidinių stilistiką. Leidinius apipavidalino skirtingi EMKB biuro dailininkai, jų darbas, koncepciniai ir plastiniai sprendimai priklausė nuo užsakovų atsiųstos medžiagos kokybės, pateiktų fotografijų ir tekstų, prie kurių intensyviai dirbo redaktoriai ir vertėjai. Meniniu, stilistiniu požiūriu kiekvienas reklaminių gaminių maketas skyrėsi, taikantis prie reklamuojamų produktų pobūdžio.

Vieningą apipavidalinimą atskleidžia Grušėkaitės sukurtas Londono logotipas. Šis įsimintinas, lakoniškas, netgi opartiško mirguliavimo turintis ženklas tapo Lietuvos prisistatymo Londone simboliu. Modernios plastinės kalbos raktiniu motyvu

⁴⁰ Neuburger 2010: 241.

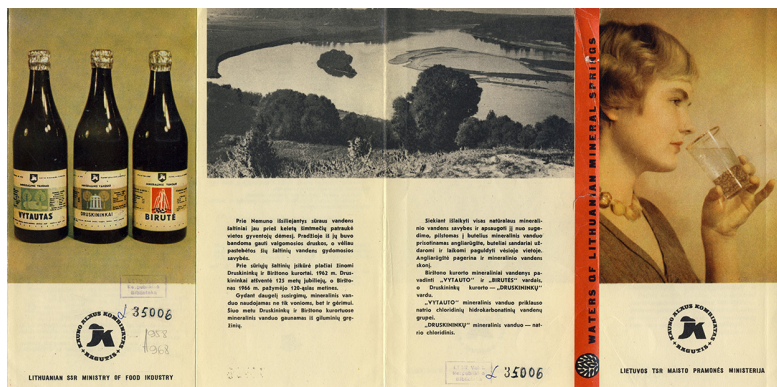
⁴¹ Leonas 1968: 7.

⁴² Planuota išleisti 22 leidinius, skirtus Londono parodai, kurių tiražas – 10 000. *LČVA*. F. R-396. Ap. 1. B. 63. L. 98–99, 152–153.

⁴³ Daugumą jų pavyko identifikuoti ir atrasti Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos fonduose, dailininkų asmeniniuose archyvuose.

⁴⁴ 1968 m. sausio 3 d. Lietuvos TSR Liaudies ūkio pasiekimų parodos direkcijos raštas Lietuvos TSR Vietinės pramonės ministerijai. *LČVA*. F. 771. Ap. 7. B. 320.

13 pav. Reklaminių leidinio Lietuvos šaltinių mineraliniai vandenys viršelis. 1968

pasirinktas tradicinis lietuviškų darželių augalas, minimas lietuvių liaudies dainose, pasakose, padavimuose, reikšmingas papročių ir apeigų elementas. Archyve rasti dokumentai rodo, jog šios emblemos pagrindu buvo sukurti ir firminiai parodos ženkleliai (dviejų dydžių: didesni (40 × 40) – gidams (60 vnt.), mažesni (10 × 10) – dovanos parodos lankytojams (10 000 vnt.)): *Respublikos reprezentavimo tikslu yra nutarta pagaminti LTSR ekspozicijos Londone ženklelį, kurį nešios gidai (didesnį ženklelį), o mažesnis – bus dovanojamas parodos lankytojams. <...> Ženklelis turi būti kvadratinės formos. Apvaliame fone, kuris turi būti žalias, – sidabrinės spalvos rutos šakelė ir žalios spalvos ženklelio originale nurodyti žodžiai*⁴⁵.

Kuriant reklaminių katalogų grafinį dizainą, daugumai jų buvo pritaikyti tokio pobūdžio leidiniams būdingi tradiciniai komponavimo principai derinant informacinio teksto ir reklaminių fotografijų blokus. Pagal formatus ir maketavimo tendencijas galima išskirti keletą leidinių grupių, skirtų Londono parodai. Pirmoji – tai sulaukiamos reklaminės brošiūros, kuriose įkomponuoti įmonių prekių ženklai, reklaminės fotografijos, pristatančios produkciją, ir trumpi gaminių aprašymai anglų kalba. Į šią leidinių grupę patenka lankstinukai *Mineralinis vanduo*, *Anykščių vynu* ir *Lietuviški vaisių ir uogų konservai*, panašūs savo pailgo stačiakampio formatu. Kiek įdomesnis yra reklaminis leidinys *Mineralinis vanduo* (13 pav.), kuriame įkomponuotos spalvotos ir nespalvotos fotografijos, vaizdžiai aprašoma Lietuvos gamta, jos upės, šaltiniai, kurortai. Reklaminiuose tekstuose ir fotografijose pabrėžiama, kad Lietuva – gintaro kraštas, perpasakojamos legendos ir mitai.

Antrąją grupę sudaro didesnės apimties reklaminiai leidiniai. Tai – katalogas *Lietuviška degtinė ir likeriai*, sukurtas EMKB dailininko Gedimino Karoso (14 pav.). Leidinio apipavidalinimui panaudoti stilizuoti lietuvių liaudies ornamentikos – verpsčių, saulučių motyvai. Kiekvieną gėrimo rūšį išskiria pavadinimų inicialai, spalva ir kaligrafiškas šriftas. Leidinyje gausu spalvotų reklaminių fotografijų,

45 1968 m. kovo 1 d. Lietuvos TSR Liaudies ūkio pasiekimų parodos direktijos raštas Vilniaus konstravimo biuro viršininkui. *LCVA*. F. R-396. Ap. 1. B. 58. L. 171.

14 pav. Gediminas Karosas. Lietuviška degtinė ir likeriai viršelis. 1968

kuriose lietuviški gėrimai pristatomi iškilmingų pietų stalo fone.

Londono parodai skirtų leidinių kontekste išsiskiria konstruktyvistine maniera apipavidalintas reklaminis leidinys *Tarybų Lietuvos žuvies pramonė*. Ryškus, žaismingas maketas derinant mėlynos, raudonos, juodos spalvų fonus, išnaudojant fotomontažo techniką. Reklaminės produkcijos nuotraukas jungiant su dokumentinėmis ir meninėmis jūros laivų, tinklų ir žuvų fotografijomis, kartis nuo karto įvedant abstrahuotas pieštas iliustracijas. Viršelyje – aukso spalva atspausstas atsikartojantis žuvelių motyvas, raudonos spalvos fone įkomponuotas užrašas ir juodai baltas Londono parodos logotipas (15 pav.).

Reklaminio katalogo *Lietuviškas midus* meninio apipavidalinimo idėja susieta

su midaus receptūra. Kadangi midaus gėrimai gaminami iš laukinių bičių medaus ir įvairių žolelių, todėl ir katalogo grafiniai sprendimai atkartoja vabzdžių, gėlių ir pievų ornamentiką bei ritmus. Ryškiai oranžiniame viršelio fone įkomponuotas augaliniais motyvais dekoruotas šešiakampis, atkartojantis bičių korių akutės formą. Šią simbolišką formą atliepia ir minimalistinis „Stakliškių“ gamyklos logotipas, kuriame susilieja korio ir tauro rago siluetai. Midaus gėrimo tradicijos pateikiamos kaip neatsiejama lietuviško nacionalinio identiteto dalis. Kataloge pristatomi Stakliškių gamyklos gaminami

15 pav. Reklaminio leidinio *Tarybų Lietuvos žuvies pramonė* viršelis. 1968

gėrimai ir produkcija, tarp kurių dominuoja lietuviški pavadinimai: *Gintaras, Dainava, Bočių, Trakai, Vilnius, Prienų šilai, Lietuviškas balzamas, Žalgiris, Nemunas*. Šis leidinys daugeliu atvejų peržengė reklaminio katalogo žanro ribas, išsiskyrė tekstinės ir vizualinės informacijos įvairove, dekoratyviai liaudišku apipavidalinimu ir patriotiškai lietuviška orientacija.

Du identiško formato reklaminiai leidiniai buvo skirti lietuviškiems pieno ir mėsos gaminiams. Po parodos gautuose atsiliepimuose atskirai buvo įvertintas maisto pramonės gaminių meninis apipavidalinimas: „Labai didelį pasisekimą lankytojų tarpe turėjo lietuviški mėsos ir pieno gaminiai. <...> Lietuviškų mėsos ir pieno gaminių meninis apipavidalinimas, palyginus su eksponuotais Estijos ir Latvijos gaminiams, buvo spalvingesnis, aukštesnio estetinio lygio.“⁴⁶ Juos pristatantiems leidiniams buvo pritaikyti standartiniai reklaminių brošiūrų formatai, paprasčiausiai įkomponuojant gaminių fotografijas, trumpus aprašymus ir Londono parodos emblemą.

Lietuviški suvenyrai, midus ir dialogas tarp „dviejų stovyklų“

Atskiros analizės vertas Londono parodai skirtas katalogas *Lietuviški suvenyrai*⁴⁷, kuriame buvo reklamuojami tradiciniai „Dailės“ kombinatų dirbiniai iš gintaro, tekstilės, odos, medžio, metalo, keramikos (16 pav.). Katalogo apipavidalinimui panaudoti netradiciniai sprendimai: maketuojant leidinį, šalia lietuviškų suvenyrų pavyzdžių ir aprašymų, buvo įkomponuotos ankstyvųjų Rimanto Dichavičiaus aktų fotografijos⁴⁸ (17 pav.).

Reikia pastebėti, jog sovietmečiu akto fotografiją griežtai cenzūravo. Glavlitas tokias fotografijas dažnai išbraukdavo iš sąrašų, siunčiamų į užsienio parodas⁴⁹, jos buvo nepageidaujamos ir vietinėse parodose. Pirmąja gausiausia šio žanro paroda laikytina Dichavičiaus 1969 m. ekspozicija Vilniuje, Profsąjungų kultūros rūmų fotografijos salone. Tačiau ši paroda veikė tik tris dienas ir buvo uždaryta dėl formalaus preteksto: buvo įleidžiami ir nepilnamečiai⁵⁰. Nuo 1967 m. akto fotografijos jau spausdinamos žurnale „Nemunas“, kuris, kaip pastebi fotografijos istorikė Margarita Matulytė, buvo vakarietiškas leidinys tiek turinio, tiek formos prasme⁵¹. Už tarybiniais žmonėms nepriimtinos, svetimos moralės produkto – aktų – publikavimą tuometinis žurnalo

46 1968 m. rugsėjo 19 d. Lietuvos TSR Liaudies ūkio pasiekimų parodos direkcijos raštas Lietuvos TSR Mėsos ir pieno pramonės ministrui drg. M. Bukliui. *LCVA*. F. 396. Ap. 1. B. 57. L. 79.

47 *Lietuviški suvenyrai* 1968. Dail. L. Ramonienė. *LCVA*. F. R-396. Ap. 1. B. 63. L. 152.

48 Kataloge „Lietuviški suvenyrai“ panaudotų fotografijų autoriai nenurodyti, tačiau R. Dichavičius patvirtino savo autorystę (susirašinėjimas su dailininku 2010 m. gruodžio mėn.) ir teigė, kad jos buvo išspausdintos be autoriaus žinios.

49 Matulytė 2011: 264–267.

50 Valiulis; Žvirgždas 2005.

51 Matulytė 2011: 315.

16 pav. Reklaminių leidinių *Lietuviški suvenyrai* viršeliai. Dail. Laimutė Ramonienė

17 pav. Maketuojant Londono parodai skirtą leidinį *Lietuviški suvenyrai* šalia lietuviškų suvenyrų pavyzdžių ir aprašymų buvo įkomponuotos ankstyvųjų Rimanto Dichavičiaus aktų fotografijos

redaktorius Antanas Drilinga buvo gavęs LKP CK ne vieną papeikimą⁵².

Dichavičiaus aktų istorija tam tikru būdu siejasi su vienoje iš šiai parodai skirtų recenzijų, pasirodžiusių Britanijos spaudoje, plėtojama tema apie gyvenimo būdą, skirtumus ir galimą dialogą tarp Rytų ir Vakarų. Minėtame straipsnyje ir parodos ataskaitoje⁵³ cituojamas britų žurnalisto pokalbis su dviem Lietuvos stendo darbuotojais – anglų kalbos dėstytoju Laimiu Valeika ir jaunu rašytoju Algimantu Čekuoliu: *Mano laimei, kurtinančioj rusų parodoj Earls Court'e praėjusią savaitę, man neteko praleisti daug laiko, bespokant į Jurijaus Gagarino kosminį laivą ar klausant paskaitos apie vis kylančią sunkiosios pramonės gamybos kreivę.*

Vietoj to, mažame kambarėlyje, šalia pagrindinės salės, aš leidau laiką kalbėdamas, gerdamas ir vaišindamasis šokoladais su dviem jaunais lietuviais – anglų kalbos dėstytoju Laimiu Valeika ir teikiančiu vilčių rašytoju Algiu Čekuoliu. Mes diskutavome politikos,

52 Valiulis; Žvirgždas 2005.

53 Londono parodos ataskaitoje nurodyta, kad recenzija pavadinimu „Rytai ir Vakarai Earls Court'e“ buvo išspausdinta *The Times* rugpjūčio mėn. 16 d. (LCVA. F. 396. Ap. 1. B. 57. L. 11), tačiau peržiūrėjus *The Times* archyvą Londono meno bibliotekoje, tokio straipsnio angliškos versijos nepavyko rasti.

kultūros ir kitais aktualiais klausimais: skirtumai ir santykiai tarp Rytų ir Vakarų; gyvenimo būdas vienoje iš daugelio respublikų sudarančių TSRS. Gėrimas, puikus lietuviškas gėrimas, vadinamas Midus, darė stebuklus – atpalaidavo liežuvius ir vertė mane tikėti, jog dabar gali įvykti tikras dialogas tarp „dviejų stovyklų“.

Paklausti britų žurnalisto, kokių aspektų prabangaus Londono gyvenimo lietuviai nenorėtų matyti pas save Lietuvoje? Skubus šnabždesys tarp šių dviejų lietuvių gimtąja kalba. Tuomet Laimis, anglų kalbos dėstytojas, pasakė: <...> „Aną dieną ašėjau Oksfordo gatve ir mačiau keletą ženkliukų kioskuose. Ant vieno iš jų buvo užrašyta: „Noriu sekso“. Mūsų vyriausybė niekuomet neleistų šito. Kokia keista reklama! Kodėl jūsų vyriausybė leidžia reklamuoti panašius dalykus?“ <...>⁵⁴.

Reikia paminėti, jog po metų (1969) leidžiant analogišką lietuviškų suvenyrų⁵⁵ katalogą Vokietijos parodai, šio drąsaus sumanymo jau buvo atsisakyta ir Dichavičiaus aktus pakeitė Lietuvos gamtos ir architektūros vaizdai.

Prasidėjusį dialogą tarp Rytų ir Vakarų Londono parodoje nutraukė sovietų tankai, 1968 m. naktį iš rugpjūčio 20-osios į 21-ąją įsiveržė į Čekoslovakiją. Prasidėjus Prahos įvykiams, kairieji Londono dienraščiai vis dar kvietė išnaudoti paskutiniąsias progas pamatyti žymiuosius sovietų eksponatus, tačiau Londono centre jau vyko protestai bei demonstracijos, siūlančios visai uždaryti parodą. Tų dienų įvykius Londone ryškiai prisimena žurnalistas Algimantas Čekuolis: *Parodaėjo labai gerai: liberaliai, klausimai buvo draugiški, žmonių buvo labai daug. Tačiau viską sustabdė Prahos įvykiai. Sovietiniai tankai įsiveržė į Čekoslovakiją ir į Prahą. Baigėsi paskaitos, diskusijos. Aš tyliai nuvažiavau metro į miesto centrą, kur prie Sovietų ambasados vyko didžiulė demonstracija, kokios dar niekada nebuvau matęs. Mane pasitiko apie 300 000 žmonių minia, garsiai skanduojanti. Buvau atpažintas kaip vienas iš sovietų. Supratau, kad dabar mane mažų mažiausiai aplos. Tada aš garsiai pasakiau: „Aš esu lietuvis“ (I am Lithuanian). Tai buvo pirmas ir turbūt vienintelis kartas mano biografijoje, kai lietuviškumas išgelbėjo mažų mažiausiai nuo spjūvių į veidą⁵⁶.*

Kaip teigia Piotras Piotrowskis: „Prahos pavasaris baigėsi 1968 m. rugpjūčio 21 d., kai Bulgarijos, Lenkijos, Vengrijos, Rytų Vokietijos ir Sovietų kariai įžengė į miestą, padarydami galą viltingai „socializmo humanišku veidu“ vizijai“⁵⁷.

Nors Lietuvos istorikai ir sovietinės kultūros tyrinėtojai⁵⁸ linkę teigti, jog 1968-ieji Lietuvos kultūriniam klimatui didesnės įtakos neturėjo, siūlydami Prahos įvykių poveikį Lietuvoje nukelti į 1972-uosius, tačiau Londono parodos recepti-

⁵⁴ 1968 m. spalio 1 d. Lietuvos TSR Liaudies ūkio pasiekimų parodos direkcijos išsiųsta ataskaita apie Lietuvos TSR skyriaus darbą TSRS prekybos ir pramonės parodoje Londone Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininko pirmajam pavaduotojui. *LCVA*. F. 396. Ap. I. B. 57. L. 11–12.

⁵⁵ *Lietuviški suvenyrai* 1968.

⁵⁶ Interviu su Algimantu Čekuoliu, Nida, 2012 08 22. *Asmeninis K. Jakaitės archyvas*.

⁵⁷ Piotrowski 2009: 63.

⁵⁸ Streikus 2004: 44–45; Kmita 2006: 17.

jai Čekoslovakijos įvykiai tapo lemtingi. Buvo įdėta tiek daug pastangų rengiantis parodai, realizuojant sumanymus, bet jai pasibaigus, grįžus parodoje dalyvavusiems menininkams, Lietuvoje nepasirodė nė viena recenzija, straipsnis ar pranešimas.

1969 m. sausio 7 d. SSKP CK priėmė nutarimą „Dėl padidintos spaudos, radijo, televizijos, kinematografijos, kultūros ir meno įstaigų vadovų atsakomybės už idėjinį politinį publikuojamos medžiagos ir repertuaro lygį“, kuriuo buvo įtvirtinta asmeninė atsakomybė už viešumoje pasirodančią informaciją⁵⁹. Tai esmingai paveikė ne tik užsienio, bet ir Lietuvoje rengtų parodų koncepcijas, užmojus ir galimybes. Po 1972-ųjų Kauno įvykių tokių galimybių dar labiau sumažėjo.

Išvados

Apibendrinant atvejo studijos tyrimą galima teigti, jog 1968 m. Londono paroda buvo vienas iš svarbiausių ir konceptualiausiai įgyvendintų Lietuvos prisistatymų Vakaruose sovietiniais metais, puikiai įkūnijantis ir atliepiantis Šaltojo karo modernumo lenktynių iššūkius. Tai atspindi parodos pasiruošimo darbai, organizaciniai užmojai, koncepcija, vieningas meninis apipavidalinimas, ekspozicijos dizainas, specialiai jai sukurti ambicingi modernūs meno kūriniai, išleista didelė reklaminių-informacinių leidinių serija, sukurti reklaminiai filmai.

Vertinant 1968 m. Londono parodos Lietuvos paviljono koncepciją, menines aspiracijas ir įgyvendintus kūrinius galima teigti, kad Lietuvos pasirodymas buvo *tarptautinis* (modernus ir vakarietiškas) *savo forma* (vientisas stilius, minimalistinis logotipas, solidi reprezentacinių leidinių serija, kinetinis vitražas, moderni Bajoro muzika, naujausių baldų kolekcija, Londono katalogo moderni tipografija, prabangos prekės, akto fotografijos) *ir nacionalinis savo turiniu* (lietuviški pavadinimai (centrinis paviljono užrašas „Lietuva“, Stoškaus vitražo pavadinimas „Vilnius – Lietuvos sostinė“, parodos katalogas – *Lithuania. London, 68*), Lietuvos įmonių prekių ženklai, tematika, įvaizdžiai, simbolika).

Rengiantis Londono parodai buvo išleista solidi reklaminių leidinių serija. Tačiau ji, kaip ir kitų Londono parodai sukurtų meno ir dizaino kūrinių recepcija, apsiribojo privačia meno pasaulio žmonių, tiesiogiai susijusių su parodos rengimu ar joje dalyvavusių, erdve ir prisiminimais, atgaivintais po keleto dešimtmečių.

Nors ne visi reklaminiai leidiniai išsiskyrė modernia grafinio dizaino kalba, bet jų tekstų ir apipavidalinimo meninis lygis, spaudos, fotografijų kokybė, palyginti su vietinei rinkai tuo pačiu laikotarpiu išspausdintais pavyzdžiais, akivaizdžiai skyrėsi. Kazakausko sukurtą Londono parodos katalogą galima laikyti moderniausiu iš visų sovietiniu laikotarpiu išleistų Lietuvos reprezentacinių leidinių, neturinčiu analogų. Itin laisva tipografinė kalba, šveicarų stiliaus tarptautinio stiliaus interpretacijos,

⁵⁹ Kmita 2006: 17.

vykusiai panaudoti kitų Lietuvos grafikų kūrybinių citavimo ir apropiavimo principai leidžia laikyti jį vienu pirmųjų postmodernistinio grafinio dizaino pavyzdžių Lietuvoje. Tik sovietiniais metais šis katalogas liko nežinomas: nebuvo minimas nei archyvuose dokumentuose, nei parodų pristatančiuose straipsniuose, kurių dauguma pasirodė prieš parodą ir jai prasidėjus. Kita vertus, galima spėti, jog jo ir nebuvo „norėta pastebėti“ dėl itin drąsios ir modernios tipografijos kalbos, vaizdų ir tekstų komponavimo slypinčios satyros, ironijos atspalvių.

Gauta 2013 10 06
Priimta 2013 11 14

Literatūra ir šaltiniai

1. A Lithuanian at Earls Court. *The Times*. 1968 08 16: 6.
2. *Anykščių vynas*: reklaminis leidinys. Vilnius: ETĪKB, 1968.
3. Buchli, V. *An Archaeology of Socialism*. Oxford, New York: Berg, 1999.
4. Castillo, G. *Cold War on the Home Front: the Soft Power of Midcentury Design*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 2010.
5. Crowley, D.; Pavitt J. *Cold War Modern: Design 1945–1970*. London: V & A Publishing, 2008.
6. Červonaja, S. *Lietuvių dailės ryšiai*. Vilnius: Vaga, 1977.
7. Drėmaitė, M.; Petrulis, V.; Tutlytė, J. *Architektūra sovietinėje Lietuvoje*. Vilnius: VDA leidykla, 2012.
8. György, P. Nylon Curtain – Transnational and Transsystemic Tendencies in the Cultural Life of State-Socialist Russia and East-Central Europe. *Slavonica*. 2004. 10: 113–123.
9. Hollis, R. *Swiss graphic design: the origins and growth of an International style, 1920–1965*. London: Laurence King, 2006.
10. Jablonskienė, L. *Modernizacija. XX a. 7–8 deš. Baltijos šalių meno, architektūros ir dizaino kontekstai*: tarptautinės konferencijos pranešimų santraukų rinkinys. Sud. L. Jablonskienė. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2010. 1.
11. Jablonskienė, L. Trumpa judėjimo „Meną į buitį“ istorija. *David Mabb. Menas kasdienybei*. Vilnius: ŠMC, 2006: 12–18.
12. Jakaitė, K. Gaminiai bus puikūs: lietuviškų prekių reklama ir grafinis dizainas XX a. 6 deš. pab. – 7 deš. (vietiniai ir eksportiniai variantai). *Acta Academiae Artium Vilnensis. Tekstai apie dizainą: lietuviški ir tarptautiniai kontekstai*. Sud. K. Jakaitė. Vilnius: VDA, 2011. 61: 77–104.
13. Jakaitė, K. *Lietuvos grafinis dizainas XX a. 6–8 deš.: tarp nacionalumo ir internacionalumo*: daktaro disertacija. Vilnius: VDA, 2012.
14. Jankevičiūtė, G. Children's Book Illustration during the 1960s and 1970s. *Illustrarium: Soviet Lithuanian Children's book Illustration*. Ed. G. Jankevičiūtė. Vilnius: International Cultural Programme Centre, 2011: 34–148.
15. Jaškūnienė, E. Grafika ir fotografija. Integracijos pradžia „atlydžio“ laikotarpiu Lietuvoje. *Vilniaus fotografijos mokykla. Tęstinumo ir naujų strategijų problemos*: tarptautinės mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys. Sud. M. Matulytė. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2008: 153–171.
16. Jaškūnienė, E. *Lietuvos taikomoji fotografija 1953–1988 metais*: daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2010.
17. Juospaitytė, J.; Baginskas T. Lietsarginiai: pokalbis su Vilniaus dailės akademijos profesoriumi, buvusiu dizaino katedros vedėju Tadu Baginsku. *Istorijos*. 2007. 12: 32–35.
18. Kmita, R. Lietuvių poezijos modernėjimas sovietmečiu: bandymas konceptualizuoti. *Literatūra*. 2006. 48: 8–25.
19. Korsakaitė, I. *Gyvybinga grafikos tradicija*. Vilnius: Vaga, 1970.
20. Leonas, B. Lietuva Londono parodoje. *Mokslas ir technika*. 1968. 7: 4–7.
21. *Lietuviška degtinė ir likeriai*: reklaminis leidinys. Vilnius: ETĪKB, 1968.
22. *Lietuviškas midus*: reklaminis leidinys. Vilnius: ETĪKB, 1969.

23. *Lietuviški mėsos produktai*: reklaminis leidinys. Vilnius: ETĮKB, 1968.
24. *Lietuviški pieno produktai*: reklaminis leidinys. Vilnius: ETĮKB, 1968.
25. *Lietuviški suvenyrai*: reklaminis leidinys. Vilnius: Lietuvos TSR vietinės pramonės ministerija; Vilnius: ETĮKB, 1968.
26. *Lietuviški vaisių ir uogų konservai*: reklaminis leidinys. Vilnius: ETĮKB, 1968.
27. *Lietuvos šaltinių mineraliniai vandens*: reklaminis leidinys. Vilnius: ETĮKB, 1968.
28. *Lithuania. London, 68*: informacinis leidinys ryšium su Lietuvos TSR paroda Londone. Vilnius: Mintis, 1968.
29. *Lithuania*: informacinis leidinys turistams. Vilnius: Gintaras, 1968.
30. *Made in Russia: Unsung Icons of Soviet Design*. Ed. M. Idov. New York: Rizzoli, 2011.
31. Matulytė, M. *Fotografijos raiškos ir sklaidos Lietuvoje sovietizavimas*: daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.
32. Matulytė, M. *Nihil obstat: Lietuvos fotografija sovietmečiu*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011.
33. *Natūralus lietuviškas vynas*: reklaminis leidinys. Vilnius: ETĮKB, 1968.
34. Neuburger, M. Inhaling Luxury: Smoking and Anti-Smoking in Socialist Bulgaria 1947–1989. *Pleasures in Socialism: Leisure and Luxury in the Eastern Bloc*, Eds. D. Crowley, E. Reid Susan. Evanston: Northwestern University Press, 2010: 239–258.
35. Piotrowski, P. *In the Shadow of Yalta. Art and the Avant-Garde in Eastern Europe 1945–1989*. London: Reaktion Books, Ltd., 2009.
36. Piotrowski, P. Nationalizing Modernism in East-Central Europe. Prieiga per internetą: <http://lcca.lv/en/projects/exhibitions/parallel-chronologies/abstracts/Piotr>
37. *Postmodernism: Style and Subversion, 1970–1990*. Eds. G. Adamson, J. Pavitt. London: V & A Publishing, 2011.
38. Reid, Susan E. Khrushchev Modern. Agency and modernization in the Soviet home. *Cabiers du monde russe*. 2006. 47: 227–268.
39. Reid, Susan E. The Soviet Pavilion at Brussels'58: Convergence, Conversion, Critical Assimilation, or Transculturation? *Cold War International History Project*. Prieiga per internetą: www.wilsoncenter.org/sites/default/files/WP62_Reid_web_V3sm.pdf
40. Streikus, A. Sovietų režimo pastangos pakeisti Lietuvos gyventojų tautinį identitetą. *Genocidas ir rezistencija*. 2007. 1(21): 7–30.
41. Strikas, E. Giesmė iškalta stikle. *Gimtasis kraštas*. 1968 06 27.
42. *Tarybų Lietuvos lengvoji pramonė*: informacinis leidinys. Vilnius: ETĮKB, 1968.
43. *Tarybų Lietuvos žuvies pramonė*: reklaminis leidinys. Vilnius: ETĮKB, 1968.
44. Tschichold, J. Naujoji tipografija. *Dailės istorijos šaltiniai nuo seniausių laikų iki mūsų dienų*: antologija. Sud. G. Jankevičiūtė. Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2012: 305–312.
45. Tutlytė, J. Dizainas socialistiniame (Lietuvos) ūkyje, arba žmogus ir daiktinė aplinka visuotinio nepritekliaus sąlygomis. *Darbai ir dienos*. 2007. 47: 139–160.
46. Valiulis, S.; Žvirgždas, S. Geismai ir grožis Lietuvos fotografijoje. *Nemunas*. Prieiga per internetą: <http://www.straipsniai.lt/zmones/puslapis/10749>
47. Аугайтис, А.; Каждайлис, А. Книга как зрелище. *Декоративное искусство*. 1969. 136: 41.

Karolina Jakaitė

Lithuanian pavilion at the London Exhibition in 1968

Summary

The paper is based on the case study analysis dedicated to the Soviet Union Industry and Trade Exhibition that was held in London at the Earls Court Exhibition Centre in 1968, where Lithuania had a national stand with an integrated artistic concept. The case study analyses the material related

to the Exhibition by using complex research methods, interviews with artists and participants of the exhibition, archival sources in Lithuania and abroad, insights of Lithuanian and foreign authors.

An in-depth analysis reveals that Lithuania's presentation in London in 1968 was *modern and Western in its form* (integrated concept of the exhibition, exposition design, a series of informational and representative publications, promotional films, specially created ambitious works of art, kinetic stained glass, avant-garde electroacoustic music, collections of the newest furniture and luxury items, nude photography) and *national in its content* (Lithuanian titles of works, Lithuanian trademarks, patriotic themes, images and symbols). The London Exhibition, as well as many other export exhibitions, was organized by the LSSR Exhibition of Achievements of the National Economy. Young artists, among them architect and designer Tadas Baginskas, stained glass artist Algimantas Stoškus, graphic designers Vaidilutė Grušėckaitė and Antanas Kazakauskas, composer Feliksas Bajoras, were invited to implement the project of the Lithuanian pavilion at the London Exhibition. Representation of the London Exhibition and especially Lithuanian pavilion clearly highlighted the context of the Cold War competition: it was sought to show the maximum of modernity keeping pace with the West.

The catalogue of the London Exhibition *Lithuania. London, 68* created by A. Kazakauskas can be considered the most modern of all Lithuanian representative publications of the Soviet period that has no analogues. Its remarkably free typographic language, interpretations of international styles, particularly Swiss International Typographic Style and ingeniously applied principles of citation and appropriation of other Lithuanian graphic artists' works make it one of the first examples of post-modern graphic design.

The series of advertising graphic design publications created for the London Exhibition as well as the catalogue *Lithuania. London, 68* were not spread in the country and their reception was limited to the private space of artists and people related to the Exhibition. On the other hand, it can be assumed that they were "not sought to be noticed" especially in Soviet years because of extremely brave typographic language, shades of satire and irony present in visual and textual compositions. Generally, evaluations of the London Exhibition were highly affected by the Prague events started by the invasion of the Soviet army to Czechoslovakia on the night of 21 August 1968. To summarize the case study research, it can be said that the 1968' London Exhibition was one of the most conceptual and large-scale presentations of Lithuania in the West during the Cold War era and that it perfectly embodied and responded to the challenges of the Cold War modernity competition.

KEY WORDS: international exhibitions in the Soviet period, Cold War modernity, graphic design, Experimental Artistic Construction Bureau, Swiss International Typographic Style, appropriation and postmodernism, Antanas Kazakauskas